

Informační chování studentů a zaměstnanců 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze

David HORVÁTH

david.horvath@post.cz

Kvantitativní výzkum provedený na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy (1. LF UK) v Praze zjišťoval jednotlivé složky informačního chování studentů a zaměstnanců fakulty, popř. lékařů Všeobecné fakultní nemocnice (VFN) v Praze. U respondentů, kteří vyplnili elektronický dotazník, se sledovaly možnosti, jakými způsoby si opatřují a vyhledávají informace v elektronických zdrojích, jaké sociální sítě používají, které alternativy volí pro zpracování rešerší a které ze služeb centrální knihovny fakulty – Knihovny 1. LF UK a VFN – využívají. Zároveň se zjišťoval zájem o kurzy či samotnou výuku informační gramotnosti na 1. LF UK i zájem o nové elektronické informační zdroje včetně možnosti vzniku jednotného portálu lékařských fakult UK.

ÚVOD

V současné době v rámci povinného curricula probíhají na některých lékařských fakultách kurzy informační gramotnosti. Tyto kurzy umožňují snazší orientaci v základních pojmech z informační vědy a knihovnictví, v jednotlivých typech dokumentů, katalozích a dalších elektronických informačních zdrojích (databáze, e-knihy, e-časopisy). V databázích se studenti učí vyhledávat informace za použití různých rešeršních metod a rešeršních strategií. Získávají tak schopnosti a dovednosti se v těchto informacích zorientovat a posoudit zdroj nejen podle relevance, ale i podle pertinence. V kurzech na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy (1. LF UK) se kromě výše uvedených probírají typy ústní a písemné odborné komunikace. Jejich účelem je naučit studenta správně prezentovat své znalosti a předávat je srozumitelnou formou širšímu okruhu posluchačů nejen z odborné, ale i laické (pacientské) veřejnosti. Tyto kurzy jsou však na 1. LF UK vyučovány jen v rámci tzv. nelékařských oborů (např. adiktologie, nutriční terapie, intenzivní péče, všeobecná sestra), nikoliv v oborech všeobecného a zubního lékařství.

Možnosti, jak zavést výuku na některých lékařských fakultách pro studenty medicíny, jsou však determinující z důvodu nižšího zájmu u proděkanů pro studijní záležitosti, ale také z důvodu zásadnějšího. Tím je vysoký počet odborných přednášek a seminářů nutných pro výkon budoucího lékařského povolání. Jinými slovy, do povinného curricula nelze zařadit takovýto předmět na úkor zkrácení stěžejních předmětů. Přitom podle reakcí ze semináře „Začínající vědec-výzkumník v biomedicíně“, určeného pro postgraduální studenty lékařství na 1. LF UK, vyplynulo, že o tyto kurzy je zájem právě z důvodu nedostatku znalostí o e-zdrojích, vyhledávacích nástrojích v databázích, rešeršních metodách a způsobech citování odborné literatury.

Některé lékařské knihovny, ústavy nebo střediska vědeckých informací alespoň vedou kurzy informační gramotnosti či informační přípravy. Těch se však převážná většina studentů nezúčastňuje buď z důvodu studijních závazků, nebo nedostatečné informovanosti. Tyto kurzy jsou tedy zpravidla navštěvovány pouze některými pracovníky fakulty, popř. zaměstnanci fakultní nemocnice (vyučujícími, lékaři, knihovníky dílčích knihoven). Zatím neexistuje komplexní nástroj, který by plně zajišťoval informovanost studentů lékařství (a nejen jich) o činnostech knihovny, jejích akcích a vzdělávacích seminářích.

Záměrem tohoto článku je zmonitorovat informační chování studentů a zaměstnanců 1. LF UK a zaměstnanců Všeobecné fakultní nemocnice (VFN) v Praze a zároveň vyvolat diskuzi o potřebě zavedení výuky informační gramotnosti na ty lékařské fakulty, kde pro obory všeobecného a zubního lékařství není dostatečný kapacitní ani časový prostor.

SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ

Průzkumům informačního chování lékařů se věnovali převážně v 90. letech minulého století Connelly (1990), Gorman (1995), Verhoeven (1995), Thompson (1997), Haug (1997) a další. Tyto průzkumy vykazovaly podobné znaky – pro lékaře hraje velkou úlohu časové hledisko, proto je pro ně důležitá snadná dostupnost a vyhledatelnost dokumentu. Dává se přednost volně dostupným zdrojům před zdroji předplacenými. Potvrzuje se hypotéza, že v mnoha případech se preferuje zdroj neověřený a lehce dostupný před zdrojem ověřeným a kvalitním. Předplacený zdroj se sofistikovanějším vyhledáváním je využíván v ojedinělých případech. To dokumentuje následující závěr – informace pro výkon svého povolání lékař nejčastěji získává ústní konzultací s kolegy a jako velmi využívaný zdroj uvádí tradičně knihu a časopis. Databáze i e-časopisy se objevují sporadicky. Dá se to připočítat k zatím málo využívaným službám v podobě online. Databázová rozhraní nejsou navíc v té době tolik uživatelsky přívětivá.

Průzkumy po roce 2000 nejsou až tak odlišné, jak by se dalo předpokládat. Dorsch (2000), Koller (2001), Cullen (2002) a Coumou (2006) uvádí, že se stále využívají tradiční prameny informací – knihy, časopisy – a převládá ústní konzultace s kolegy. Dále hovoří o tzv. informačních bariérách. Nedostatek času pro vyhledávání je nejčastěji uváděná od-

pověď. Nově se tito autoři včetně autorů dalších (Bennett, 2004, 2005, 2006) zmiňují o vyšší využitelnosti internetu, ale zároveň poukazují na nedostatečnou počítačovou a informační gramotnost, o potřebě školení ve vyhledávání informací či nezbytnosti vytvořit informační systém, který bude přesně vycházet z potřeb lékařů. Jsou zde již zmínky a návrhy, jak efektivně volit elektronické informační zdroje a provádět v nich rešerše za pomoci různých metod a strategií. Zároveň se diskutuje o roli informačního specialisty jakožto zprostředkovatele informací, či o vytvoření portálů, které budou poskytovat kvalitní klinické i patientské informace včetně zajištění fulltextového přístupu k primárním titulům bez pomoci informačního specialisty.

První rozsáhlejší průzkum informačních potřeb lékařů v České republice provedla Jarolímková (2008), která ve své disertační práci „*Teorie a praxe informačního chování lékařských profesionálů*“ na zahraniční výzkumy plynule navázala. Na základě vyplněného dotazníku, rozšířeného mezi 140 institucí (zdravotnická zařízení, léčebné ústavy, střední zdravotnické školy a vědeckovýzkumná pracoviště s klinickou částí), dospěla k závěru, že informační chování lékařů se v českém prostředí výrazně neodlišuje od zahraničního prostředí. Její závěry z celkově 240 odevzdaných dotazníků potvrzují to, co již bylo publikováno v zahraničí, čili že při výběru zdroje mnohokrát rozhoduje především snadná dostupnost a rychlost opatření informace. Proto umístění internetu mezi upřednostňovanými zdroji nepřekvapí stejně jako volba PubMedu a Googlu jako jedny z nejpoužívanějších elektronických zdrojů. Oblíbenost knih a časopisů přetrvává. I když většina respondentů přiznává, že má při vyhledávání problémy, navzdory tomu si vyhledává informace zcela nebo převážně sama.

V českém prostředí na práci Jarolímkové navazuje disertační práce Lesenkové (2010) s názvem „*Informační chování lékařských povolání ve vztahu k moderním knihovnicko-informačním službám ve zdravotnictví*“ vesměs potvrzující její výzkum. Průzkum byl zpracován dotazníkovou metodou a rozšířen mezi postgraduální studenty lékařství, kteří se připravovali na atestaci a absolvovali povinné kurzy v Institutu postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví v Praze. Celkově odpovědělo 225 studentů ze 467 dotazovaných. Mezi nově zjištěnými skutečnostmi byl fakt, že studenti mladší 30 let pocítovali nedostatek příležitostí k informační přípravě během pregraduálního i postgraduálního studia. Z výsledků dále vyplynulo, že studenti nevyužívali knihovnicko-informační služby Národní lékařské knihovny v takové míře, jak se očekávalo, právě z důvodu nedostatku informační přípravy.

Horváth (2014) výzkumem na 2. lékařské fakultě UK (2. LF UK) potvrdil předchozí zmíněné zahraniční i české závěry. Zjistil, že informovanost o některých službách knihovny a znalost elektronických informačních zdrojů je poměrně nízká. Uživatelé (studenti, lékaři, výzkumní pracovníci) se často při hledání odborné informace spoléhají na kolegy nebo na veřejně dostupné zdroje, čímž se potvrzuje fakt, že volně dostupné databáze jako PubMed či Google Scholar jsou nejvíce využívaným zdrojem. Předplacené specializované databáze mají nízkou zastupitelnost odpovědí, tudíž i pokročilé vyhledávací nástroje (Booleovské a proximitní operátory, lemmatizační prostředky, hesla z tezaurů) nejsou tolik využívány. Zároveň tento výzkum dokladoval zájem o e-learningové kurzy informační gramotnosti následované klasickými přednáškami s vyučujícím.

PŘÍPRAVA VÝZKUMU

Výzkum informační gramotnosti se realizoval v Ústavu vědeckých informací (ÚVI) 1. LF UK a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze (VFN) v dubnu až červnu 2014 a byl kvantitativního charakteru. Na základě elektronického dotazníku umístěného na webových stránkách Knihovny ÚVI 1. LF UK a VFN byly zjišťovány základní informační schopnosti a dovednosti respondentů, informační potřeby a další složky jejich informačního chování.

Zaměstnanci fakulty či nemocnice byli o tomto dotazníku informováni elektronickou cestou přes jednotlivá knihovnická pracoviště, popř. bibliografická oddělení ústavů a klinik spadající pod 1. LF UK a VFN. Studenti a další uživatelé získali informace o dotazníku převážně v Knihovně ÚVI 1. LF UK a VFN, kde ve studovně a výpůjčním pultě obdrželi leták s žádostí o jeho vyplnění. Zároveň měli uživatelé knihovny používající Facebook možnost být informováni elektronicky. Výzva k vyplnění dotazníku byla na této sociální síti dvakrát opakována.

Dotazník sestával z 9 částí (každá část bude postupně představena), z čehož závěrečná část, týkající se návrhů pro Knihovnu ÚVI 1. LF UK a VFN, byla nepovinná. Otázky v povinné části měly uzavřený charakter, nicméně kolonka „ostatní“ umožňovala vepsat komentář nebo další odpověď, která nebyla v nabízených možnostech zahrnuta. Některé otázky umožňovaly více odpovědí, čímž se docílila větší přesnosti odpovědí.

ÚSTAV VĚDECKÝCH INFORMACÍ 1. LÉKAŘSKÉ FAKULTY UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE A VŠEOBECNÉ FAKULTNÍ NEMOCNICE V PRAZE

ÚVI 1. LF UK a VFN je od roku 2009 umístěn do nově zrekonstruovaného objektu U Nemocnice 4 v Praze 2. Mezi jednotlivé části ústavu patří knihovna ÚVI¹, oddělení referenčních služeb a správy elektronických zdrojů, oddělení evidence publikačních aktivit a evaluace vědecké práce.

Knihovna ÚVI je jednou z nejfrekventovanějších součástí ústavu a zároveň jedna z největších lékařských knihoven v České republice. Nabízí přibližně 10 000 registrovaným uživatelům řadu služeb – výpůjční služby, informační a základní referenční služby, tisk, kopírování, počítačové připojení k internetu a intranetu fakulty. Knihovní fond činil v roce 2013 přibližně 180 000 fyzických jednotek.

¹ Z důvodu zkrácení celého názvu Knihovna ÚVI 1. LF UK a VFN se bude v některých případech uvádět jen „*knihovna ÚVI*“.

Oddělení referenčních služeb a správy elektronických zdrojů nabízí jak přístupy do elektronických informačních zdrojů (databáze, e-časopisy, e-knihy), tak referenční či navigační služby, které uživatelům pomáhají snadněji se zorientovat mezi jednotlivými zdroji fakulty či univerzity. Dalšími službami poskytovanými tímto oddělením jsou rešeršní služby a meziknihovní výpůjční služby (MVS) nebo mezinárodní meziknihovní výpůjční služby (MMVS). Oddělení pořádá informační semináře k e-zdrojům nebo jejich zkušebním přístupům a zprostředkovává vystoupení zahraničních i tuzemských hostů o novinkách v oblasti zakoupených licencovaných databází, kolekcí e-časopisů a kolekcí e-knih.

Nedílnou součástí ÚVI je evidence publikačních aktivit a evaluace vědecké práce 1. LF UK a VFN. Oddělení se zaměřuje na sběr, zpracování a evidenci publikační činnosti zaměstnanců a studentů 1. LF UK a VFN. Záznamy o vědeckých výstupech pracovníků 1. LF UK jsou zpracovány a ukládány v databázi OBD, z níž jsou následně prostřednictvím Ústřední knihovny UK dodávány jednotlivým poskytovatelům finanční podpory. Oddělení se také zabývá sběrem citačních ohlasů, které spolu se záznamy o publikačních aktivitách slouží jako podklad pro interní hodnocení vědy a výzkumu jednotlivých pracovišť i jednotlivých pracovníků fakulty. Oddělení zároveň pořádá semináře nebo skupinové a individuální konzultace.

Foto a videodokumentační činnost 1. LF UK je také jedna z náplní aktivit ÚVI. Oddělení zajišťuje výrobu videoprogramů pro potřeby přednášek a výuky, digitalizaci starších výukových materiálů, spolupodílí se na tvorbě e-learningových materiálů a pro anglické studenty natáčí a následně zpracovává poslechové anglické texty.

Mezi další aktivity ÚVI již 20 let patří výuka studentů. Základním cílem výuky je naučit studenty aktivně využívat informační zdroje jednak ke svému studiu a jednak k vypracování seminárních, semestrálních nebo vysokoškolských závěrečných kvalifikačních prací. Studenti jsou na počátku studia seznamováni se základy knihovnicko-informačních činností a se základní terminologií knihovnicko-informační oblasti. Poté následují témata zaměřená na nacvičování dovedností spojených se samostatným vyhledáváním, zpracováním a užíváním informací v odborné komunikaci. Výuka do značné míry doplňuje bakalářské a diplomové semináře, které se na 1. LF UK vyučují v rámci akreditace jednotlivých oborů.

SOUHRNNÉ ÚDAJE O RESPONDENTECH

Dotazník zodpovědělo celkem 615 respondentů. Největší zastoupení měla samotná 1. LF UK (85 %) následovaná VFN (9 %). Mezi respondenty byli také zástupci z 2. LF UK, 3. LF UK i dalších fakult UK nebo Fakultní nemocnice v Motole v Praze. Většinou se jednalo o respondenty, kteří měli studijní závazky či úvazky buď na 1. LF UK, nebo na VFN a zároveň pracovali na ostatních fakultách či v dalších fakultních nemocnicích. Přibližně polovinu respondentů tvořili pregraduální studenti všeobecného nebo zubního lékařství (49 %). Dále na dotazník odpověděli lékaři, zubní lékaři (13 %) a zdravotničtí pracovníci (11 %). Nižší zastoupení měli výzkumní pracovníci (8 %), pregraduální studenti nelékařských oborů (6 %) a postgraduální studenti (6 %). Co se týkalo věkového rozložení, největší zastoupení měli respondenti do 25 let (56 %) následované respondenty ve věkovém rozmezí 26 – 35 let (18 %) a 36 – 45 let (10 %). Počet odpovědí se s přibývajícím věkem snižoval. Dotazník vyplnily převážně ženy (69 %).

VYHLEDÁVÁNÍ ODBORNÝCH INFORMACÍ

Odpovědi týkající se vyhledávání a využívání odborných informací byly následující: služby knihovny ÚVI využívá nejvíce respondentů jednou až dvakrát měsíčně (42 %). Další respondenti navštěvují knihovnu jednou týdně (19 %), jednou až dvakrát za půl roku (17 %) a více než jednou týdně (14 %). Pouhé 1 % dotázaných knihovnu nikdy nenavštívilo. Na otázku „*Jaké informace si v knihovně ÚVI opatřujete?*“ bylo zaznamenáno největší množství odpovědí podle předpokladu vycházejícího ze skladby respondentů, a to následovně: na prvním místě se umístily studijní informace (49 %), na druhém informace pro vědeckou činnost (19 %), na dalších informace pro výkon povolání (16 %) a informace pro osobní potřebu (14 %).

Jako v dalších průzkumech informačního chování uživatelů lékařských informací v České republice, tak v zahraničí, představených v úvodu, se potvrdil trend vyhledávat informace ve veřejně dostupných zdrojích na internetu (33 %). Respondenti dále při vyhledávání odborných informací využívají web či portál knihovny ÚVI (25 %) a web či portál 1. LF UK nebo samotné UK (23 %). Služeb knihovníka či informačního specialisty v knihovně ÚVI využije 10 % dotázaných.

Mezi typy zdrojů, ze kterých respondenti získávají informace pro studium, výzkum nebo výkon svého povolání, se podle frekvence využívání objevily: internet (87 %), monografie (78 %), ústní konzultace s kolegy (40 %), periodika a články (34 %), komunikace s kolegy na sociální síti či blogu (27 %), databáze (24 %). Podrobnější frekvenci využívání dokladuje tabulka 1.

Respondenti dále měli možnost ohodnotit svoje schopnosti nalézt požadovanou odbornou informaci. Použila se přitom hodnotící škála 1 – 5, kde stupeň 1 značil výbornou schopnost a stupeň 5 schopnost nedostatečnou. 44 % respondentů ohodnotilo své schopnosti stupněm 2, 36 % stupněm 3 a 12 % stupněm 1. Podstatně horší výsledky byly zjištěny u dosavadních znalostí o elektronických informačních zdrojích (EIZ) dostupných z Karlovy univerzity, lékařských fakult či univerzitních nemocnic. Zde respondenti ohodnotili svoje znalosti stupněm 3 (40 %), poté stupněm 2 (27 %) a stupněm 4 (23 %). Výbornou znalost, čili stupeň 1, uvedlo pouhých 4 % respondentů. To značí, že znalosti o využívání EIZ dostupných z UK, 1. LF UK, VFN i jiných lékařských fakult a fakultních nemocnic jsou spíše průměrné a je třeba, aby informace o EIZ byly „více vidět“. Jako možnost informování o EIZ se jeví jednotný portál lékařských fakult UK (viz kapitola „*Akce a návrhy*“) nebo e-mailová korespondence či sociální síť (viz kapitola „*Náměty na rozšíření nabídky Knihovny ÚVI 1. LF UK a VFN*“).

Typy zdrojů - frekvence využívání	často	někdy	nikdy
monografie	78 %	21 %	1 %
periodika a články	34 %	54 %	12 %
databáze	24 %	48 %	28 %
kolegové - ústní konzultace	40 %	52 %	8 %
kolegové - sociální sítě, blogy	27 %	38 %	35 %
kolegové - emailová korespondence	21 %	53 %	26 %
internet	87 %	12 %	1 %
kurzy a informační semináře	11 %	55 %	34 %
konference, elektronická konference	7 %	36 %	57 %
knihovnik či informační specialista	6 %	44 %	50 %

Tab. 1 Využívání zdrojů odborných informací podle frekvence

DATABÁZE

V další části, která se týkala využívání specializovaných databází, se zjišťovalo, jaké databázi dávají respondenti přednost, jaké nástroje volí při vyhledávání v databázích a jaké kritérium je pro ně při vyhledávání nejdůležitější.

Jako první databázi, kterou dotazovaný vzorek nejvíce využil, byla volně dostupná databáze PubMed (48 %) s velkým odstupem následovaná databází Web of Science (11 %) a databází Google Scholar (8 %). Mezi dalšími databázemi byly uvedeny sestupně podle počtu odpovědí: Medline, BMC, Embase, ScienceDirect, Scopus, ProQuest, EBSCO. Opět se zde potvrzují výzkumy uvedené v předchozí kapitole. Ty rovněž uvádí jako nejvíce využívanou databázi volně dostupný zdroj PubMed.

Vyhledávací nástroje, které respondenti v těchto databázích nejvíce využívají, jsou klíčová slova (56 %), filtry k omezení dotazu (19 %), Booleovské operátory AND, OR, NOT (10 %). Při vyhledávání v databázích uživatelé nejvíce zájímá dostupnost plného textu (55 %), aktuálnost informací (22 %) a abstrakta (9 %).

Zde je patrná tendence využívat databáze volně přístupné se snahou provádět jednoduchá vyhledávání bez pokročilejších vyhledávacích technik. Malou zastupitelnost měly v dotazníku lemmatizační prostředky a proximitní operátory. Zajímavé by bylo zjistit, zda jsou uživatelé spokojeni s první databází, kterou použijí pro vyhledávání, nebo zda tímto jednoduchým způsobem provádí svá hledání ve více databázích. Otázkou pak samozřejmě zůstává časové hledisko, tedy zda uživatelé mají čas podrobně procházet další databázová rozhraní.

VÝUKA A SEMINÁŘE KURZŮ INFORMAČNÍ GRAMOTNOSTI

Nejrozsáhlejší část dotazníkového šetření se zaměřovala na kurzy informační přípravy a výuku informační gramotnosti. Jejím cílem bylo zjistit, jak respondenti vnímají možnosti nabídky kurzů zaměřujících se na různé oblasti informačního vzdělávání. Dále bylo zjišťováno, jaký mají respondenti názor na povinný předmět „Základy vědecké práce“, který se na 1. LF UK v rámci nelékařských oborů² vyučuje, zda by upřednostňovali spíše e-learningový kurz před samotnými přednáškami a cvičeními, zda sledují nabídku kurzů informační přípravy na stránkách knihovny ÚVI apod. Závěr této části je věnován využívání samotných Wikiskript, důležitému elektronickému zdroji pro podporu výuky jednotlivých předmětů na 1. LF UK i na dalších lékařských fakultách v České republice a na Slovensku.

Nabídku kurzů informační přípravy sleduje na svém pracovišti, fakultě nebo knihovně ÚVI 26 % dotázaných. Kurzů informační přípravy se dosud zúčastnilo 31 % dotázaných. 33 % dotázaných mělo možnost se těchto kurzů dříve zúčastnit. Pokud by tato možnost byla nabízena v rámci knihovny ÚVI, využilo by ji 46 % respondentů. Největší zájem by byl o tato témata (řazeno sestupně podle preference): orientace v databázích (16 %), odborná písemná komunikace (12 %), odborná ústní komunikace, osobní prezentace, komunikační dovednosti (11 %), citování použité literatury (11 %), orientace v elektronických časopisech (11 %), medicína a zdravotnická věda založená na důkazu (9 %), orientace v elektronických knihách (8 %), sběr publikačních aktivit a publikační činnost (7 %), rešeršní strategie (6 %), referenční a citační manažery (6 %), katalogy a souborné katalogy knihoven (3 %). Zájem o e-learningový doškolačský kurz informační přípravy projevilo 58 % dotázaných.

Zájem o předmět „Základy vědecké práce“ projevilo celkem 65 % respondentů, z nichž:

- 25 % již na 1. LF UK nestuduje, ale takový předmět by v minulosti uvítalo,
- 21 % na 1. LF UK studuje, ale tento předmět na fakultě nemá,
- 19 % na 1. LF UK studuje a tento předmět má do povinného curricula na fakultě zařazen.

² Nelékařské obory – adiktologie, ergoterapie, fyzioterapie, nutriční terapie, všeobecná sestra.

35 % respondentů o předmět „Základy vědecké práce“ zájem nemá, z čehož:

- 30 % na 1. LF UK studuje
- 5 % již na fakultě nestuduje.

U typu výuky v předmětu „Základy vědecké práce“ se preferují klasické přednášky a semináře s praktickými cvičeními (42 %), e-learningové kurzy s přednášejícími (25 %) a konzultace s přednášejícími doplněné o e-learningovou podporu (19 %).

Co se týče používání Wikiskript, zde se potvrdila jednoznačná využívanost elektronické podpory výuky odborných předmětů na 1. LF UK. Wikiskripta pro studijní, výukové i jiné účely využívá až 82 % dotázaných.

REŠERŠE

Rešerše jsou základní složkou informační gramotnosti. Bez základů rešeršních technik, metod a strategií se může uživatel ochudit o podstatné informace nebo i někdy nenalézt potřebnou informaci, a volit tak pomoc kolegů, spolužáků či informačních specialistů. Jakými způsoby si uživatelé 1. LF UK a VFN opatřují rešerše? Zpracovávají si rešerše sami nebo volí možnost zadat zpracování rešerše informačnímu specialistovi? A mají zkušenosti s průběžnými rešeršemi?

Dotazník přinesl zajímavé odpovědi. Více jak dvě třetiny respondentů uvedlo, že s rešeršemi má zkušenosti (70 %). Plných 59 % ze 70 % jsou uživatelé, kteří si zpracovávají rešerše samostatně, 6 % zadává zpracování informačnímu specialistovi na svém pracovišti či dílčí knihovně a 5 % zadává zpracování informačnímu specialistovi v knihovně ÚVI. Na druhé straně je zde však přibližně jedna třetina uživatelů, kteří si ještě nikdy nezpracovali rešerši ani ji nezadali žádnému informačnímu specialistovi. Mezi touto třetinou uživatelů jsou zastoupeni ze 77 % pregraduální studenti všeobecného a zubního lékařství, z 6 % pregraduální studenti nelékařských oborů, z 6 % nelékařská povolání a z 5 % lékaři. Mezi zbývající procenta se řadí administrativní pracovníci, postgraduální studenti, lektoři a dokonce výzkumní pracovníci. Je pravděpodobné, že pregraduální studenti rešerše ve svém studiu nevyužijí, ale využijí je až při přechodu do postgraduální formy studia.

V knihovně ÚVI a jejích dílčích knihovnách si průběžné rešerše nechává vypracovávat pouhých 3 % respondentů. Jedná se převážně o studenty lékařství, nelékařská povolání a lékaře. Postgraduální studenti tuto službu vůbec nevyužili a výzkumní pracovníci ji využili velmi málo, přitom alerty jim mohou velmi dobře posloužit ke sledování aktuálních informací z oboru.

AKCE A NÁVRHY

V této části bylo nejprve zjišťováno, z jakých zdrojů se respondenti informují o připravovaných akcích (semináře, besedy, možnosti zkušebních přístupů) knihovny ÚVI a zda jsou pro možnost zavedení jednotného portálu lékařských fakult UK nebo jednotného rešeršního centra těchto fakult.

29 % respondentů se dozvídá o připravovaných akcích knihovny ÚVI z webových stránek 1. LF UK, 20 % od kolegů, spolužáků či vyučujících, 15 % na sociálních sítích, 14 % z webových stránek knihovny ÚVI, 13 % z nástěnek rozmístěných v prostorách fakulty či nemocnice a 7 % z informačních letáků, bulletinů či časopisů fakulty nebo nemocnice. Zbývající 2 % se o akcích většinou nedozvídá nebo je nesleduje. Zde můžeme usuzovat, že respondenti o akcích informováni jsou, ale jak je patrné ze statistik seminářů, tyto semináře jsou sporadicky navštěvovány především studenty. Zřejmě se jedná o nevyhovující časové podmínky, kdy tyto semináře probíhají (úterý 13 – 16 hodin) a pravděpodobně bude nutné prodiskutovat, zda semináře neopakovat či nepřesunout na pozdější hodinu.

Mezi náměty autora tohoto článku, jak právě koncovým uživatelům zefektivnit orientaci v elektronických zdrojích lékařských fakult UK, byla možnost vytvořit jednotný portál lékařských fakult UK, který by měl zároveň zlepšit informovanost o službách jednotlivých fakultních knihoven a detailněji informovat o připravovaných akcích těchto knihoven. Myšlenka jednotného portálu je realizovatelná, pokud by knihovny lékařských fakult UK těsněji spolupracovaly v oblasti e-zdrojů a měly zájem svoji nabídku diverzifikovat nákupem odlišných faktografických databází, odlišných titulů e-knih či kolekcí e-časopisů. Z průzkumu vyplynulo, že 79 % respondentů je pro zavedení jednotného portálu lékařských fakult UK, 8 % tuto variantu vyloučilo a 14 % odpovědělo slovem „nevím“.

Podobný návrh byl dán možností vytvořit jednotné rešeršní centrum lékařských fakult UK. Centrum by zaštiťovalo a koordinovalo činnost jednotlivých rešeršních pracovišť těchto fakult a spravovalo jejich jednotný portál, který byl již představen. Vzhledem k podmínkám poskytování rešerší, které na některých lékařských fakultách panují (rešerše se neposkytují studentům, ale jen zaměstnancům fakulty či fakultní nemocnice, rešerše si lékaři zpracovávají sami většinou na volném webu, o průběžných rešerších je informováno mizivé množství uživatelů), se jeví tuto činnost optimalizovat a usnadnit tak přístup k aktuálním informacím. Tuto službu by využilo 65 % respondentů, nevyužilo 7 % a není si zatím jisto 27 % respondentů. Je věcí diskuze, jak nastavit nejoptimálnější nástroj pro orientaci a vyhledání lékařské odborné informace, zda jen formou hromadné e-mailové komunikace, komunikace na sociálních sítích, formou samotných vzdělávacích akcí nebo vytvořením rešeršního či referenčního centra s jednotným portálem.

SLUŽBY KNIHOVNY

Tato část se věnovala těm službám knihovny, které můžeme označit jako služby nadstavbové. Jedná se převážně o takové služby, které se buď rozvinuly v posledních letech díky novým technologiím, nebo o služby, o kterých běžný uživatel netuší, že by knihovna mohla nabízet. V prvním případě se jedná o vzdálený přístup k elektronickým informačním zdrojům z domova nebo o využívání elektronických knih, v druhém případě o meziknihovní výpůjční službu (MVS) nebo dodávání dokumentů (DDS). Dále tato část sleduje využívání služeb Národní lékařské knihovny (NLK), jedné z institucí, která by měla zajišťovat co možná nejkompletnější vědeckou literaturu z oboru lékařství i příbuzných oborů a zároveň poskytovat takové zdroje, které nejsou na jiných lékařských fakultách a v dalších lékařských institucích k dispozici.

Vzdálený přístup z domova k elektronickým informačním zdrojům UK využívá 62 % respondentů, nevyužívá jej 21 % a o této možnosti neví 17 % respondentů. Elektronické knihy využívá pravidelně 15 % respondentů, občasně 52 % respondentů a nepoužívá je 33 % respondentů. MVS nebo DDS využívá jen 18 % respondentů. 32 % respondentů ví o možnosti, že mohou tyto služby knihovny využívat jako registrovaní uživatelé zdarma. U služby MVS a DDS by bylo dobré zvýšit informovanost (letáčky na výpůjčním pultě, ve studovně, výuka, kurzy, plazmová televize v budově ÚVI 1. LF UK a VFN, Facebook knihovny), čímž by se mohly vylepšit dosavadní znalosti uživatelů o elektronických informačních zdrojích, a tím i jejich schopnosti nalézt a hlavně získat požadovanou odbornou informaci v krátkém čase.

Služeb NLK využívá pravidelně 8 % uživatelů, nepravidelně 17 % uživatelů, dříve je využívalo 15 % uživatelů a tyto služby nevyužívá 59 % uživatelů. Služeb NLK nevyužívají hlavně pregraduální studenti všeobecného a zubního lékařství. Může to znamenat, že nabídka zdrojů na 1. LF UK je dostačující nebo NLK má takové zdroje, ze kterých si uživatelé fakulty mohou obstarat informace i na jiných místech. Největší procento uživatelů NLK zastupují nelékařská povolání následovaná lékaři, což je poměrně překvapivý fakt vzhledem k takřka rovnoměrnému zastoupení nelékařů a lékařů v tomto průzkumu. Tato skutečnost může být dána tím, že mezi nabízenými zdroji 1. LF UK chybí některé specializované zdroje pro nelékaře (e-časopisy zaměřené na rehabilitaci, neurorehabilitaci, ošetrovatelství, ergoterapii, e-knihy či některé specializované databáze, jak poukázala dobrovolně vyplňovaná část – viz „Náměty na rozšíření nabídky Knihovny ÚVI 1. LF UK a VFN“).

SOCIÁLNÍ SÍŤ

Problematika sociálních sítí je velmi hojně diskutována. Hovoříme o komunikaci mladé generace, postupně si však sociální sítě získávají své významné postavení i u dalších generací. Některé sociální sítě slouží jako digitální portfolia vědců, kteří na nich prezentují svůj výzkum a většinou zde informují o nových článcích, které v odborných periodikách ještě nevyšly. Někdy svůj připravovaný článek na stránku umístí jako v případě odborně zaměřených sítí ResearchGate, LinkedIn, Academia.edu apod. Uživatelé, získávající informace tímto způsobem nebo za pomoci RSS kanálu, tak mohou být okamžitě informováni o novinkách v oboru nebo o aktivitách autora.

Nejpoužívanější sociální sítí, kde respondenti sdílí odborné informace, informace o výzkumu a podobné druhy informací je Facebook (30 %), dále Google+ (9 %), ResearchGate (6 %) a LinkedIn (5 %). Je to zatím mírné zastoupení. Tyto informace na sociálních sítích nesdílí 46 % respondentů, ale berme v potaz skladbu respondentů. Pregraduální studenti v průzkumu tvořili 55 %, a přestože studijní informace můžeme zahrnout do skupiny odborných informací, což ale v dotazníku nebylo výslovně uvedeno, tyto typy informací zatím nemají potřebu zveřejňovat.

NÁMĚTY NA ROZŠÍŘENÍ NABÍDKY KNIHOVNY ÚVI 1. LF UK A VFN

Respondenti většinou odpovídali, že s nabídkou knihovny ÚVI jsou spokojeni. Postrádají však některé časopisy, které sice 1. LF UK či samotná UK poskytuje, ale s ročním nebo půlročním embargem. Největší zájem je o ucelenou řadu časopisů Nature, dále o časopisy Cell, Science, Blood, New England Journal of Medicine, JAMA. Z databází je zájem o faktografickou UpToDate či klinickou TOXBASE. Do nabídky knihovny ÚVI by respondenti ještě navrhovali zařadit více elektronických knih a studijních materiálů v elektronické podobě, podporu s administrativou hlášení do Rejstříku informací o výsledcích, nutnost poskytování kurzu vědecké práce pro studenty Bc. a Mgr. programů. Zmíněné jsou také možnosti návštěvníky knihovny více informovat formou letáků či e-mailů, studenty obeznámit s nabídkou knihovny v daleko větší míře než dosavadní, využít Facebook k informování o některých službách, dostupných elektronických časopisech apod. Zazněl návrh nový platební terminál v knihovně využít i jako dobíjecí na kredit do kopírovacích zařízení a tiskáren knihovny. U nelékařů jsou zmiňovány chybějící e-zdroje pro výuku, databáze TOXBASE, e-časopisy Addiction Research & Theory, Occupational Therapy International, Sestra, Florence, e-knihy z oborů ergoterapie a ošetrovatelství. Je zde patrná vyšší potřeba knih s ošetrovatelskou tematikou v českém a německém jazyce a potřeba uspořádat doplňující kurzy k citačnímu stylu APA, který je upřednostňovaným standardem na 1. LF UK pro závěrečné kvalifikační práce u nelékařských oborů.

ZÁVĚR

Výzkum informačního chování na 1. LF UK poukázal na některé nedostatky, které brání respondentům jakožto uživatelům Knihovny ÚVI 1. LF UK a VFN se zorientovat v plné šíři v nabídce informačních zdrojů, které má fakulta

a fakultní nemocnice k dispozici. Zároveň potvrdil předchozí průzkumy informačního chování uživatelů lékařských informací v oblasti preference využívání volně dostupných zdrojů před zdroji předplacenými a z toho vyplývající malé využití specializovaného vyhledávání ve specializovaných databázích. S výzkumy se shodoval rovněž v oblasti využívání jednotlivých typů dokumentů a následně konzultacemi s kolegy při snaze nalézt odbornou informaci.

Výzkum shrnul data o využívanosti Knihovny ÚVI 1. LF UK a VFN jakožto střediska lékařských a zdravotnických informací, které je registrovaným uživatelům k dispozici 46 hodin (půjčovna) a 53 hodin (studovna) týdně. Přinesl také nová data o znalostech elektronických zdrojů uživatelů knihovny a o možnostech kurzů nebo výuky informační přípravy s jednotlivými návrhy ať už formou jednotného portálu nebo jednotného rešeršního centra lékařských fakult UK.

Autor se domnívá, že rozsáhlejší informační osvěta je zapotřebí mezi všemi uživateli knihovny, a podle výsledků z výzkumu usuzuje, že právě tato osvěta by neměla být jen součástí povinného curricula pro nelékařské, zdravotnické obory. Měla by se také rozšířit na obory všeobecného a zubního lékařství. Právě tento obor bude odborné lékařské informace vzhledem ke své profesi nadstandardně využívat, nutně se bude muset v nabídce zdrojů zorientovat a aktivně s jednotlivými rozhraními pracovat. Je důležité, aby tito uživatelé neměli jen znalosti, kde se potřebné zdroje nachází, ale také dovednosti, které budou moci aktivně využít při svém dalším studiu a upotřebit je v budoucí profesi. To je pilířem informační gramotnosti, na které se dá stavět. Poté bude nutné připravit informační kurzy, které by byly obdobou výuky pro zaměstnance, a nastavit změny v informování uživatelů samotné knihovny ÚVI. Jako nadstavbový prvek se pak jeví jednotné centrum lékařských fakult UK, které by mělo uživatelům pomoci s orientací mezi předplacenými zdroji jednotlivých fakult. Jestli takové centrum vznikne, je věcí konsenzu jednotlivých fakultních knihoven UK. Podle výzkumů z 1. LF UK a 2. LF UK (Horváth, 2014) je o toto centrum zájem.

POUŽITÁ LITERATURA

1. *lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze* [online]. c2006-2014 [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: <http://www.lf1.cuni.cz/>
- BENNETT, Nancy L. et al. Family physicians' information seeking behaviors: A survey comparison with other specialties. *BMC Medical Informatics and Decision Making* [online]. 2005, **5**(1), 9-13 [cit. 2014-07-14]. DOI: 10.1186/1472-6947-5-9. Dostupné z: <http://www.biomedcentral.com/1472-6947/5/9>
- BENNETT, Nancy L. et al. Information-seeking behaviors and reflective practice. *Journal of Continuing Education in the Health Professions* [online]. 2006, **26**(2), 120-127 [cit. 2014-07-14]. DOI: 10.1002/chp.60. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/chp.60>
- BENNETT, Nancy L. et al. Physicians' Internet Information-Seeking Behaviors. *Journal of Continuing Education in the Health Professions* [online]. 2004, **24**(1), 31-38 [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: <http://goo.gl/4FxQwU>
- CASE, Donald O. *Looking for Information: A Survey of Research on Information Seeking, Needs, and Behavior*. 2. vyd. Londýn: Academic Press, 2007. 423 s. ISBN 0-12-369430-2.
- CONNELLY, D. P. et al. Knowledge resource preferences of family physicians. *The Journal of Family Practice*. 1990, **30**(3), 353-359. ISSN 0094-3509.
- COUMOU, Herma C. H. a Frans J. MEIJMAN. How do primary care physicians seek answers to clinical questions? A literature review. *Journal of the Medical Library Association*. 2006, **94**(1), 55-60. ISSN 1536-5050.
- CULLEN, Rowena J. In search for evidence: family practitioners' use of the Internet for clinical information. *Journal of the Medical Library Association*. 2002, **90**(4), 370-379. ISSN 1536-5050.
- DORSCH, Josephine L. Information needs of rural health professionals: a review of the literature. *Bulletin of the Medical Library Association*. 2000, **88**(4), 346-354. ISSN 0025-7338.
- GORMAN, P. N. a M. HELFAND. Information-seeking in primary care: how physicians choose which clinical questions to pursue and which to leave unanswered. *Medical Decision Making*. 1995, **15**(2), 113-119. ISSN 0272-989X.
- HAUG, James D. Physicians' preferences for information sources: a meta-analytic study. *Bulletin of the Medical Library Association*. 1997, **85**(3), 223-232. ISSN 0025-7338.
- HORVÁTH, David. Průzkum informačního chování uživatelů knihovny 2. lékařské fakulty UK a Fakultní nemocnice Motol v Praze. *ProInflow* [online]. 2014-07-01 [cit. 2014-07-14]. ISSN 1804-2406. Dostupný z: <http://pro.inflow.cz/pruzkum-informacniho-chovani-uzivatelu-knihovny-2-lekarske-fakulty-uk-fakultni-nemocnice-motol-v-pra>
- HORVÁTH, David. Vědecké informace v e-výuce zaměřené na informační zabezpečení v medicíně. In: *MEFANET 2011: 5. konference lékařských fakult ČR a SR s mezinárodní účastí na téma e-learning a zdravotnická informatika ve výuce lékařských oborů, Brno, 24.-25. listopadu 2011* [online]. 2011 [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: <http://eprints.rclis.org/16382/>
- JAROLÍMKOVÁ, Adéla. *Teorie a praxe informačního chování lékařských profesionálů*. Disertační práce. Praha, 2008. 149 s. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí disertační práce PhDr. Richard Papík, Ph.D.
- KOLLER, Michael, et al. Use of the Internet by medical doctors in Switzerland. *Swiss Medical Weekly*. 2001, **131**, 251-254. ISSN 1424-7860.

KRATOCHVÍL, Jiří. Evaluation of e-learning course, Information Literacy, for medical students. *Electronic Library* [online]. 2013, **31**(1), 55-69 [cit. 2014-07-14]. ISSN 0264-0473. Dostupné z: <http://is.muni.cz/repo/1085321/cs/Kratochvil/Evaluation-of-e-learning-course-Information-Literacy-for-medical-students>

LESENKOVÁ, Eva. *Informační chování lékařských povolání ve vztahu k moderním knihovnicko-informačním službám ve zdravotnictví*. Disertační práce. Praha, 2010. 142 s. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí disertační práce doc. MUDr. Milan Špála, CSc.

MURRAY, JaN., Esther CAREY a Suzanne WALKER. The information needs and information seeking behaviour of medical research staff. *Health Library Review*. 1999, **16**(1), 46-49. ISSN 0265-6647.

SKÁLOVÁ, Hana. Ústav vědeckých informací 1. LF Univerzity Karlovy a VFN v Praze. *Lékařská knihovna* [online]. 2010, **15**(3-4) [cit. 2014-07-14]. Dostupné z:

<http://www.nlk.cz/publikace-nlk/lekarska-knihovna/2010/lk2010-3-4/uvi-1-lf-uk-a-vfn-v-praze>

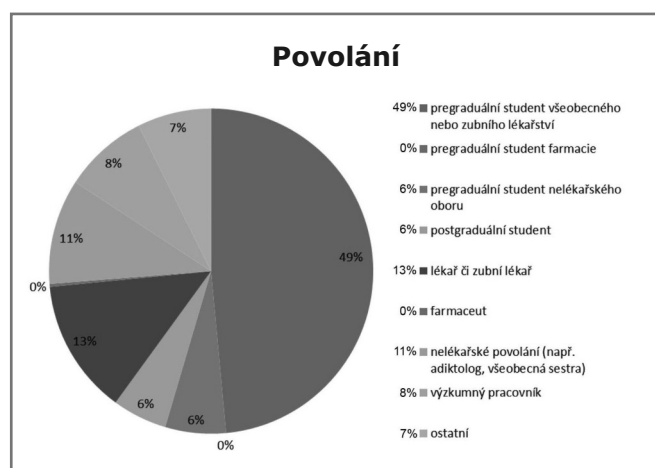
THOMPSON, Margaret L. Characteristics of information resources preferred by primary care physicians. *Bulletin of the Medical Library Association*. 1997, **85**(2), 187-192. ISSN 0025-7338.

Ústav vědeckých informací 1. LF UK a VFN [online]. c2009-2014 [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: <http://uvi.lf1.cuni.cz/>

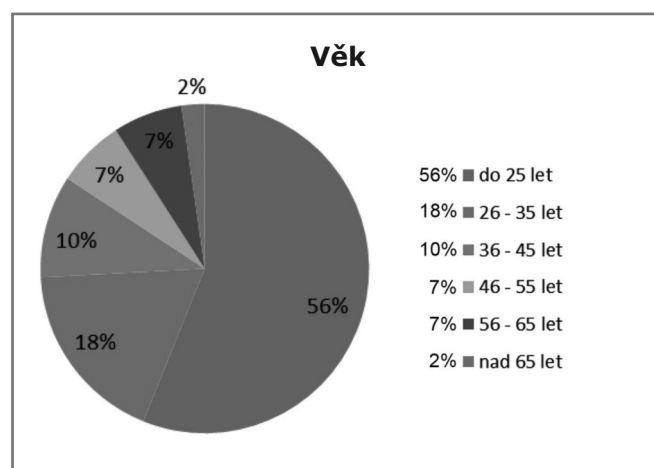
VERHOEVEN, A. A. H., E. J. Boerma a B. MEYBOOM-DE JONG. Use of information sources by family physicians: a literature survey. *Bulletin of the Medical Library Association*. 1995, **83**(1), 85-90. ISSN 0025-7338.

Výroční zpráva 2012: Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta. Praha: Galén. 173 s.

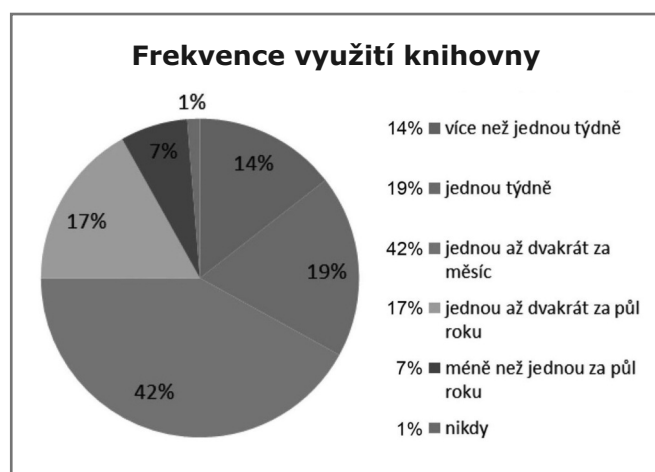
PŘÍLOHA: GRAFY

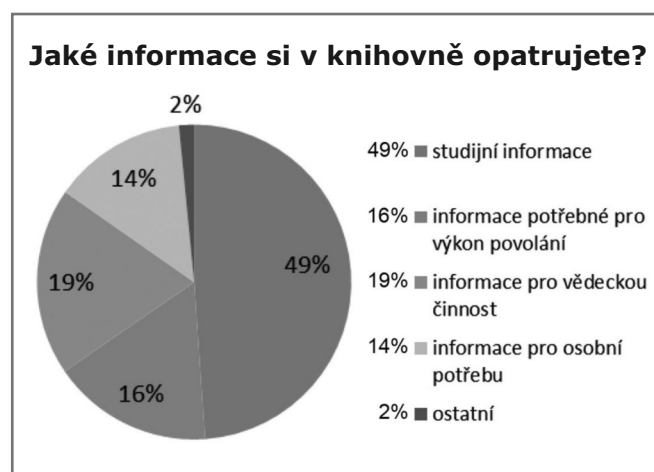
Graf č. 1 Rozdělení respondentů podle povolání.

Graf č. 2 Věkové rozložení respondentů.

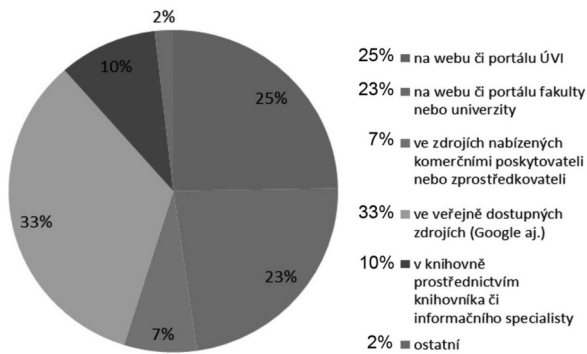

Graf č. 3 Frekvence využití Knihovny ÚVI 1. LF UK a VFN.

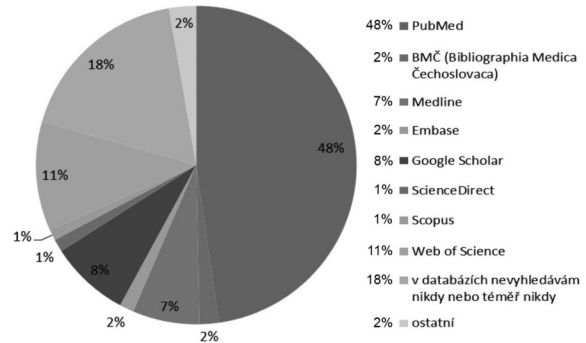
Graf č. 4 Typy informací, které si respondenti v Knihovně ÚVI 1. LF UK a VFN opatřují.

Kde si vyhledáváte odborné informace?

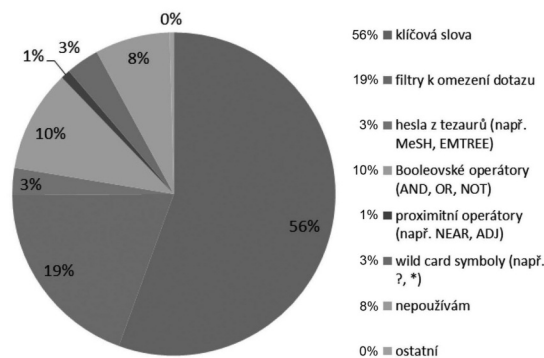
Graf č. 5 Zdroje, které respondenti využívají při hledání odborné informace.

Využívanost databází

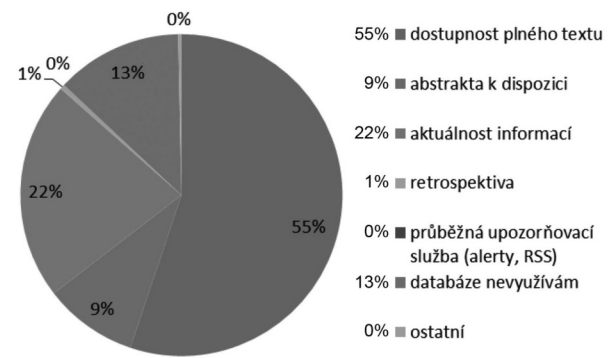
Graf č. 6 Databáze, které jsou využívány na 1. LF UK a VFN.

Vyhledávací nástroje v databázích

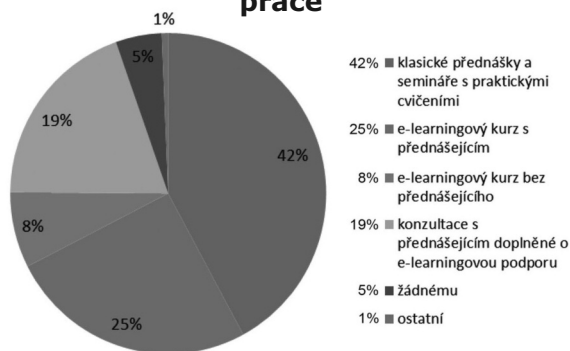
Graf č. 7 Vyhledávací nástroje, které respondenti v databázích používají.

Kritérium při hledání v databázích

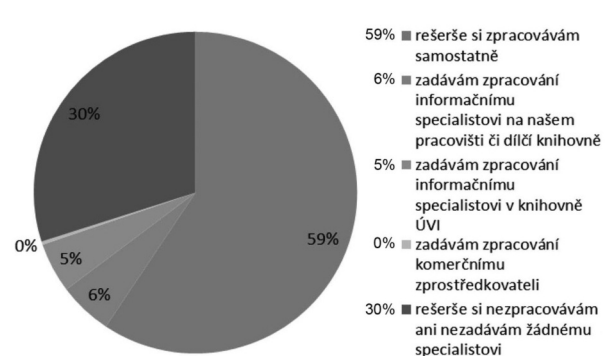
Graf č. 8 Kritérium, které je pro respondenta důležité při vyhledávání v databázích.

Typ výuky v předmětu "Základy vědecké práce"

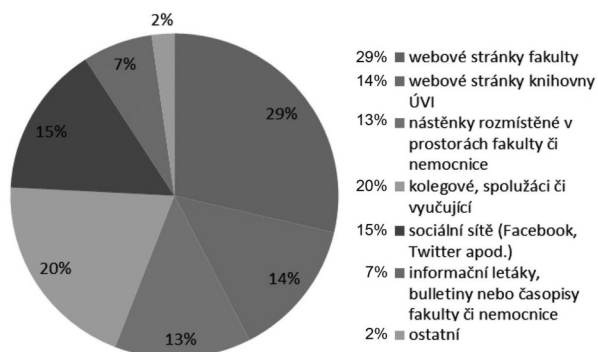
Graf č. 9 Typ výuky předmětu „Základy vědecké práce“, který by respondenti preferovali.

Způsob získání řešerše

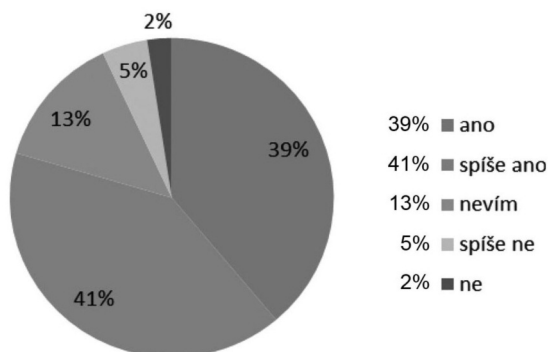
Graf č. 10 Způsob, kterým si respondenti zpracovávají nebo nechávají zpracovávat řešerše

Zdroje o pripravovaných akciách knihovny

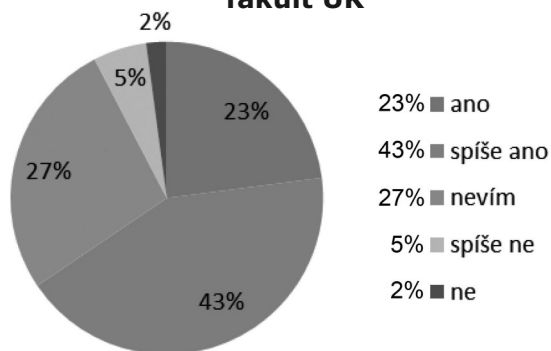
Graf č. 11 Jakým způsobem si respondenti zjišťují informace o konaných akcích Knihovny ÚVI 1. LF UK a VFN.

Jednotný portál lékařských fakult UK

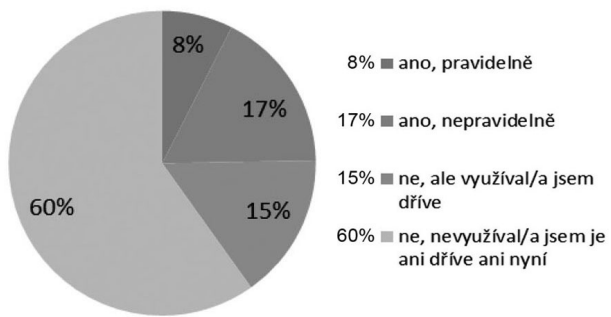
Graf č. 12 Zájem o vytvoření jednotného portálu lékařských fakult UK.

Jednotné rešeršní centrum lékařských fakult UK

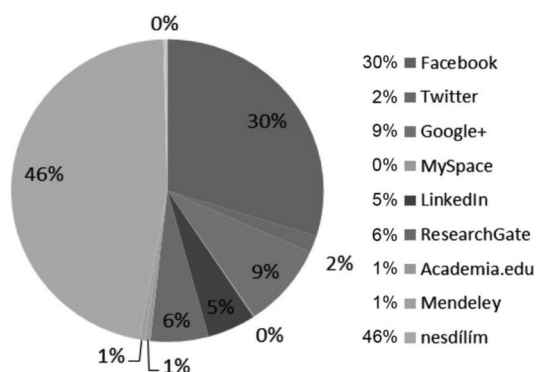
Graf č. 13 Zájem o vytvoření jednotného rešeršního centra lékařských fakult UK.

Využívání služeb Národní lékařské knihovny

Graf č. 14 Využívání služeb Národní lékařské knihovny.

Využívanost sociálních sítí

Graf č. 15 Využívání sociálních sítí.

PhDr. David Horváth
(Ústav informačních studií a knihovnictví,
Filozofická fakulta UK v Praze)

Príspevok je recenzovaný.